

Τα «αναιμακτα πραξικοπήματα» ήταν πολύ της μόδας τον ΣΤ΄ π.Χ. αιώνα. Και κάποιες φορές ο ένας δικτάτορας βοηθούσε τον άλλο όταν βρισκόταν μπροστά στα δύσκολα. Όπως ο Λύγδαμης της Νάξου, ο Πολυκράτης της Σάμου και ο Πεισίστρατος στην Αθήνα. Στη Νάξο κυβερνούσαν οι ολιγαρχικοί (η τάξη των «παχέων», όπως τους έλεγαν), ενώ αιρετός άρχοντας ήταν ο Λύγδαμης. Οι κοινωνικές εξεγέρσεις καταπνίγονταν, αλλά κάποιο ανάξιο λόγου επεισόδιο γύρω στα 550 π.Χ. έδωσε στον Λύγδαμη την ευκαιρία να επιβάλει τυραννίδα (δικτατορία). Σύντομα ανατράπηκε, αλλά, όσο ήταν στα πράγματα, βοήθησε τον Πεισίστρατο να καταλάβει την εξουσία στην Αθήνα και τον Πολυκράτη στη Σάμο.

Μακριά από την πατρίδα του, ο Λύγδαμης προετοίμαζε την επιστροφή του. Ζήτησε από τον Πεισίστρατο και τον Πολυκράτη να του ανταποδώσουν την «εξυπηρέτηση». Το 536 ξαναπήρε την εξουσία. Εφεύρισκε χίλιους λόγους για να φορολογήσει τους αριστοκράτες και να κάνει έργα. Στα 525 π.Χ., οι αριστοκρατικοί, με τη βοήθεια σπαρτιατών, τον ανέτρεψαν. Οριστικά αυτή τη φορά.

Ο Πολυκράτης ήταν ένας Σάμιος αριστοκράτης με εξαιρετικές επιχειρηματικές ιδέες. Ξέροντας το ψώνιο των συγχρόνων του με τα συμπόσια, αγόρασε πολυτελή στρώματα και σερβίτσια ποτηριών και τα νοίκιαζε. Μετά, οργανώθηκε σε εταιρεία με μέλη τα αδέρφια του Παντάγνωτο και Συλοσώντα και κάποιους στενούς φίλους. Κάνοντας σπουδαία δώρα σε διαφόρους, απέκτησε και οπαδούς.

Οι συμπατριώτες του είχαν τη συνήθεια, στη γιορτή της θεάς Ήρας κάθε χρόνο, να βγαίνουν αρματωμένοι με όλα τα όπλα τους. Πήγαιναν έτσι στον ναό της Ήρας, απέθεταν τα όπλα στο προαύλιο και έμπαιναν άοπλοι στον ιερό χώρο. Στα 538 (;) π.Χ., ο Πολυκράτης και οι δικοί του, μόλις σιγουρεύτηκαν ότι όλοι οι δυνάμενοι να φέρουν όπλα τα είχαν αφήσει, τα μάζεψαν, ενώ άλλοι «συνεταίροι» κυριεύαν τα αφρούρητα δημόσια κτίρια της πόλης. Το πραξικόπημα πέτυχε και ήταν αναιμακτο. Στους δρόμους κυκλοφορούσαν οπλισμένοι άνδρες τους οποίους ο τύραννος της Νάξου, ο Λύγδαμης, έστειλε να βάλουν ένα χέρι. Ο Πολυκράτης επέβαλε δικτατορία (τυραννίδα).

Πρώτη του δουλειά ήταν να προχωρήσει σε ψηφοθηρικά μέτρα υπέρ των λαϊκών στρωμάτων, ώστε να αποκτήσει «λαϊκή βάση» (ανάμεσα σ' αυτά ήταν και η υποχρέωση των

πλουσίων να συντηρούν τις άπορες μητέρες πεσόντων στις μάχες). Στη συνέχεια έβαλε αβάσταχτους φόρους στους αριστοκράτες της γης, ώστε και χρήματα να μπαίνουν στο ταμείο και οι μεγαλογαιοκτήμονες να μην μπορούν να χρηματοδοτήσουν επαναστάσεις.

Χρυσωρυχείο ο στόλος

Κλειδί για τις δουλειές του Πολυκράτη ήταν ο στόλος. Με τα χρήματα των φόρων ναυπήγησε εκατό πεντηκοντόρους (πλοία με πενήντα κουπιά) και σαράντα μοντέρνες τριήρεις (ευκίνητα πολεμικά, που από το 530 π.Χ. είχαν κάνει την εμφάνισή τους στις θάλασσες). Ζήτησε επίσης να του ναυπηγήσουν «διήρεις» (παραλλαγή της τριήρους, με δυο σειρές κουπιά) δικής του έμπνευσης.

Ο νέος τύπος πλοίου ονομάστηκε «Σάμαινα». Δημιούργησε έτσι πλήθος θέσεις εργασίας (ναυπηγοί, τεχνίτες, ανειδίκευτοι, ναύτες, κωπηλάτες και πολεμιστές βρήκαν δουλειά). Οι έμμισθοι «έβγαζαν τα λεφτά τους», καθώς ο τεράστιος αυτός στόλος, εκτός από τα πολεμικά του καθήκοντα, ασκούσε και την αρκετά επικερδή στην εποχή του επιχείρηση που ονομάζεται πειρατεία.

Το χρήμα έρεε άφθονο και ο Πολυκράτης δεν το άφησε να πάει χαμένο. Μια νέα αγορά χτίστηκε, ένα λαμπρό ανάκτορο υψώθηκε, μια βαθιά προστατευτική τάφρος ανοίχτηκε γύρω από τα τείχη. Ένα καινούργιο λιμάνι κατασκευάστηκε με κυματοθραύστη μήκους 400 μ.

Όμως το πιο χρήσιμο έργο του ήταν το υδραγωγείο, με τη θαυμαστή σήραγγα μήκους ενός χιλιομέτρου που διαπερνά το βουνό και προκαλεί δέος ακόμη και σήμερα: τη σχεδίασε και την ολοκλήρωσε ο Ευπαλίνος από τα Μέγαρα. Υπολόγισε τόσο σωστά την «πορεία» της, ώστε τα δυο συνεργεία που ξεκίνησαν ταυτόχρονα από τις δυο άκρες του βουνού συναντήθηκαν κάπου στη μέση με απόκλιση μικρότερη από δυο μέτρα. Είναι το ονομαστό «Ευπαλίνειο όρυγμα», που σώζεται ακόμα.

Εντυπωσιακά έργα

Από τους φόρους ένα μεγάλο μέρος πήγαινε στην κατασκευή εντυπωσιακών δημόσιων έργων και ένα καθόλου ευκαταφρόνητο συντηρούσε την πολυτελή αυλή του. Οι πιο επικίνδυνοι αριστοκράτες εξορίστηκαν. Πολλοί όμως άλλοι αυτοεξορίστηκαν για να γλιτώσουν τη φορολογία. Εξόριστοι και εμικρέδες μαζεύτηκαν στην Κάτω Ιταλία κι έκτισαν αποικία που την ονόμασαν Δικαιοάρχεια (σε αντίθεση προς την πατρίδα τους, που γι' αυτούς ήταν «αδικοάρχεια»).

Εξι χρόνια μετά την κατάληψη της εξουσίας, ο Παντάγνωτος βρέθηκε νεκρός. Κακές γλώσσες είπαν τότε ότι ο Πολυκράτης έβαλε και δολοφόνησαν τον αδελφό του. Το βέβαιο είναι ότι ο άλλος του αδελφός, ο Συλοσώντας, έφυγε στην Αίγυπτο. Ο Πολυκράτης έμεινε απόλυτος κυρίαρχος του παιχνιδιού. Στην αυλή του μαζεύονταν γνωστοί ποιητές, όπως ο Ίβυκος και ο Ανακρέων, γιατροί όπως ο Δημοκίδης και καλλιτέχνες.

Τελικά πιάστηκε από τη μύτη

Στα 525 π.Χ., κήκε ο ναός της Ήρας. Είχε χτιστεί από τους Σάμιους αρχιτέκτονες και γλύπτες, Θεόδωρο και Ροίκο, τους πρώτους που φιλοτέχνησαν χάλκινα αγάλματα κι άφησαν εποχή δημιουργώντας ολόκληρη σχολή. Ο Πολυκράτης βρήκε την ευκαιρία να κτίσει ένα νέο Ηραίο, πιο εντυπωσιακό από το προηγούμενο και από κάθε άλλο της εποχής του. Το έργο όμως αυτό δεν τελείωσε ποτέ. Σήμερα σώζεται μόνο ένας κίονας, η «Κολόνα», όπως τον αποκαλούν οι ντόπιοι.

Οι αριστοκράτες δεν μπορούσαν να χωνέψουν ότι είχαν χάσει την εξουσία και με κάθε τρόπο προσπαθούσαν να διαβάλλουν τον Πολυκράτη στον λαό με διάφορες διαδόσεις. Ο Ανακρέων έγραψε ότι στην πόλη κυκλοφορούσαν «μυθηταί». Στη σύγχρονη εποχή τους αποκαλούν «ψιθυριστές». Με τους ψιθύρους, όμως, δεν πέφτουν οι δικτατορίες. Και ο Πολυκράτης είχε τα μάτια και τ' αυτιά του ανοιχτά. Αν και σύμμαχος του Φαραώ Άμαση, δεν δίστασε να πάει με τον πέρση Καμβύση, όταν αυτός ετοιμαζόταν να εισβάλει στην Αίγυπτο

και ήταν ηλίου φαινότερο ότι θα την έπαιρνε.

Παρά τριχα....

Ο Καμβύσης είχε γίνει Μεγάλος Βασιλιάς δολοφονώντας τον βασιλιά αδελφό του, Σμέρδι. Χρειαζόταν κάτι μεγάλο για να αποδείξει ότι ήταν άξιος για τον θρόνο. Η τότε Αίγυπτος ήταν μια καλή ευκαιρία. Ο Πολυκράτης επάνδρωσε τις σαράντα τριήρεις του με τα μέλη των αριστοκρατικών οικογενειών που θεωρούσε επικίνδυνα και τις έστειλε να βοηθήσουν τον Καμβύση στην εκστρατεία του στην Αίγυπτο. Με μια επιστολή στον πέρση βασιλιά, του ζητούσε να φροντίσει ώστε τα πλοία και το προσωπικό τους να μην επιστρέψουν στη Σάμο.

Οι αριστοκράτες όμως θεώρησαν ότι βρήκαν την ευκαιρία της ζωής τους να απαλλαγούν από τον τύραννο. Μεσοπέλαγα, έξω από την Κάρπαθο (ή, κατ' άλλους, όταν έφτασαν στην Αίγυπτο), συνεννοήθηκαν να γυρίσουν πίσω. Στόλο είχαν, οπλισμένοι ήσαν, ναύτες μάχιμους διέθεταν. Ο τύραννος όμως είχε και δικούς του ανάμεσά τους. Όσπου να συμφωνήσουν οι αριστοκράτες, η είδηση είχε φτάσει στη Σάμο.

Ο Πολυκράτης συνέλαβε τις οικογένειες φίλων των στασιαστών μέσα στην πόλη, οργανώθηκε και τους περίμενε. Μόλις οι αριστοκράτες αποβιβάστηκαν, κρυμμένοι τοξότες τους αποδεκάτισαν. Μισθοφόροι έπεσαν επάνω τους και τους αποτελείωσαν. Κανένας δεν βρέθηκε να βοηθήσει στο κίνημα. Οι μέσα στην πόλη φίλοι των κινηματιών φοβήθηκαν για τους δικούς τους, καθώς ο Πολυκράτης διέδωσε ότι θα τους κάψει ζωντανούς αν κινηθούν.

Τρίτη και φαρμακερή

Όσοι από τους αριστοκράτες σώθηκαν, κατέφυγαν στη Σπάρτη και ζήτησαν βοήθεια. Οι

Σπαρτιάτες προθυμοποιήθηκαν να συνδράμουν, καθώς ήταν απόλυτα εναντίον του Πολυκράτη, του οποίου ο πειρατικός στόλος κούρσεψε και ένα πλοίο που μετέφερε κάποιον πολυτελή θώρακα, δώρο του Φαραώ της Αιγύπτου στην πόλη τους. Στον συνασπισμό μπήκαν και οι Κορίνθιοι, που έβλεπαν τα εμπορικά πλοία τους να δεινοπαθούν από τα πειρατικά του Πολυκράτη. Όλοι μαζί έφτασαν στη Σάμο και την πολιορκήσαν. Ύστερα από σαράντα ημέρες, οι πολιορκητές αποχώρησαν άπρακτοι.

Κάποια στιγμή ο σατράπης των Σάρδεων, ο Οροίτης, ειδοποίησε τον Πολυκράτη ότι ήταν πρόθυμος να πάει στη Σάμο με όλη του την περιουσία, αν του παρείχε άσυλο. Έλεγε ότι είχε μάθει πως ο Μεγάλος Βασιλιάς, Καμβύσης, είχε διατάξει να τον σκοτώσουν. Ο Πολυκράτης ρώτησε το μαντείο τι να κάνει. Οι οιωνοί, του απάντησε αυτό, είναι κακοί. Ο τύραννος όμως ήξερε ότι το μαντείο είχε φιλίες με τους εχθρούς του αριστοκράτες. Άφησε τοποτηρητή τον βοηθό του, Μαιάνδριο, και πήγε ο ίδιος στις Σάρδεις για να φέρει τον Οροίτη. Ο σατράπης τον συνέλαβε και τον σκότωσε με τόσο φρικτό τρόπο ώστε ο ιστορικός Ηρόδοτος αρνήθηκε να τον περιγράψει. Ήταν το 522 π.Χ.

Ο Πεισίστρατος και οι... χήνες

Η μητέρα του Πεισίστρατου και η μητέρα του Σόλωνα ήταν εξαδέλφες. Ο ίδιος ο Πεισίστρατος ήταν πάμπλουτος, ωραίος άνδρας, φοβερός ρήτορας και βεβαιωμένα ανδρείος, καθώς είχε διακριθεί σε μια μάχη των Αθηναίων με τους Μεγαρείς. Βρέθηκε επικεφαλής των «διακρίων», των χωρικών και εργατών που κατοικούσαν στις «άκρες» της Αττικής και μάχονταν για την ανακατανομή της γης. Αντίπαλοί τους ήταν οι «πεδινοί», στους οποίους συνασπίζονταν οι πλούσιοι γαιοκτήμονες, ουσιαστικά αυτοί που είχαν περισσότερο πληγεί από τη νομοθεσία του Σόλωνα, και οι «παράλιοι», οι έμποροι φανατικοί υποστηρικτές του Σόλωνα.

Αν και πλούσιος, ο Πεισίστρατος το έπαιζε προστάτης του λαού. Εμφανίστηκε στην Εκκλησία του Δήμου, έδειξε ένα τραύμα του και κατήγγειλε ότι τον χτύπησαν «οι εχθροί του λαού». Για την προστασία του ζήτησε να προσλάβει μερικούς σωματοφύλακες. Εξάδελφός του ο Σόλων, τον ήξερε και από την καλή και από την ανάποδη. Υποψιάστηκε αμέσως ότι το τραύμα προερχόταν από αυτοτραυματισμό. Σηκώθηκε και είπε:

«Άνδρες Αθηναίοι, είμαι πιο φρόνιμος από μερικούς και πιο γενναίος από άλλους: Πιο φρόνιμος από εκείνους που δεν βλέπουν τον δόλο του Πεισίστρατου και πιο γενναίος από τους άλλους που τον βλέπουν αλλά δεν τολμούν να μιλήσουν».

Η Εκκλησία του Δήμου δεν πείστηκε από τον Σόλωνα. Ψήφισε να δοθεί στον Πεισίστρατο δικαίωμα να έχει φρουρά πενήντα ανδρών. Προσέλαβε τετρακόσιους. Κυρίευσε την Ακρόπολη κι επέβαλε δικτατορία (τυραννίδα). Ήταν το 561 π.Χ. και ήταν η φορά που ο Σόλων μίλησε για χήνες («Κάθε Αθηναίος μόνος του έχει το βήμα της αλεπούς. Όλοι μαζί, όμως, περπατούν σα χήνες»). Ο Σόλων πέθανε, οι παράλιοι συμμαχισαν με τους πεδινούς και ο Πεισίστρατος ανατράπηκε (556 π.Χ.). Έξι χρόνια αργότερα, ο φιλόδοξος Πεισίστρατος απέδειξε έμπρακτα την ορθότητα της άποψης του Σόλωνα για την ομαδική νοημοσύνη των συμπολιτών του.

Νομοταγής δικτάτορας...

Μπροστά πήγαιναν οι κήρυκες. Πίσω ακολουθούσε επιβλητικό άρμα που κάποιος ηνίοχος οδηγούσε. Όρθια μέσα στην αστραφτερή της πανοπλία, με το δόρυ «παρά πόδα», πανύψηλη κι εκτυφλωτική, η θεά Αθηνά με την περικεφαλαία της και την τρομερή ασπίδα. Και πίσω από το άρμα ακολουθούσε με ρυθμό παρέλασης ο ιδιωτικός στρατός του Πεισίστρατου. Οι κήρυκες διαλαλούσαν πως ήταν θέλημα θεάς η εξουσία να αποδοθεί στον Πεισίστρατο. Ο λαός γονάτισε εντυπωσιασμένος. Ο Πεισίστρατος ξανάγινε τύραννος (550).

Θα περνούσε κάμποσος καιρός ώσπου να μαθευτεί ότι η «Αθηνά» δεν ήταν παρά μια κοπέλα που έναντι αμοιβής ανέλαβε να παίξει τον ρόλο της ζωής της. Παράλιοι και πεδινοί τον ανέτρεψαν πάλι (549 π.Χ.) και τον εξόρισαν. Επέστρεψε τρία χρόνια αργότερα (546) με στρατό και αυτή τη φορά εγκαταστάθηκε για τα καλά στην εξουσία.

Όταν, ύστερα από 19 χρόνια, πέθανε, εχθροί και φίλοι τού αναγνώρισαν ότι είχε διαχειριστεί την εξουσία με εξυπνάδα, σύνεση και μετριοπάθεια. Και έγινε ο μοναδικός στην παγκόσμια ιστορία δικτάτορας που δεν κατήργησε τίποτε από την υπάρχουσα νομοθεσία. Με όλα τα όργανα του κράτους να φαίνονται ότι λειτουργούν άψογα, όπως και πριν. Η «λεπτομέρεια» ήταν ότι Εκκλησία του Δήμου, Βουλή των Τετρακοσίων, Άρειος Πάγος,

Γερουσία και Εννέα Αρχοντες δεν περνούσαν απόφαση αν δεν άρεσε στον Πεισίστρατο. Και τα βόλεψε με εκείνους που τον ακολούθησαν πιστεύοντας ότι θα κάνει ανακατανομή της γης μοιράζοντας στους ακτήμονες τα κρατικά χωράφια και τη γη των εξόριστων αριστοκρατών.

...και προστάτης των γραμμάτων

Ταυτόχρονα, παρ' ότι δικτάτορας, έβαλε άθελά του τις θεσμικές βάσεις για τον ερχομό της Δημοκρατίας και με την πολιτιστική πολιτική του τα θεμέλια της χρυσής πεντηκονταετίας: κόσμησε την Αθήνα με μεγαλοπρεπείς κατασκευές, όπως όλοι οι δικτάτορες του κόσμου, αλλά ευνόησε τα γράμματα (μεταξύ άλλων, στην εποχή του συγκεντρώθηκαν και καταγράφηκαν τα ομηρικά έπη), τα Παναθήναια και τα Μεγάλα Διονύσια μετατράπηκαν σε πανελλήνιας ακτινοβολίας γιορτές και μέσα απ' αυτές ξεπήδησαν ο διθύραμβος και το δράμα.

Ο Θέσπις το καθιέρωσε στα 530 π.Χ., τρία χρόνια πριν από τον θάνατο του τυράννου (527 π.Χ.). Η εξουσία κληροδοτήθηκε στα παιδιά του, Ιππία και Ίππαρχο. Ουσιαστικά στον Ιππία, καθώς ο Ίππαρχος εκμεταλλεύτηκε την τυραννίδα ως εισιτήριο για διασκεδάσεις και συμπόσια. Τον Ίππαρχο σκότωσαν οι τυραννοκτόνοι. Ο Ιππίας ανατράπηκε με τη βοήθεια των Σπαρτιατών.

(Ποντίκι, 18.10.2007) (τελευταία επεξεργασία, 29.4.2009)